

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Földtudományok Doktori Iskola

Térség és kultúra
Baranyai közművelődési modellek, 1976-2007

PhD értekezés

Bokor Béla

Témavezető:
Prof. Dr. Tóth József
egyetemi tanár, rector emeritus

Pécs, 2008

A doktori program címe: Földtudományok Doktori Program

Vezetője: PROF. DR. TÓTH JÓZSEF
egyetemi tanár
rector emeritus
PTE TTK FÖLDRAJZI INTÉZET
TÁRSADALOMFÖLDRAJZI ÉS
URBANISZTIKAI TANSZÉK

A doktori témacsoport címe: Terület- és településfejlesztés

Vezetője: PROF. DR. TÓTH JÓZSEF
egyetemi tanár
rector emeritus
PTE TTK FÖLDRAJZI INTÉZET
TÁRSADALOMFÖLDRAJZI ÉS
URBANISZTIKAI TANSZÉK

A disszertáció tudományága: Kulturális földrajz

Témavezetője: PROF. DR. TÓTH JÓZSEF
egyetemi tanár
rector emeritus
PTE TTK FÖLDRAJZI INTÉZET
TÁRSADALOMFÖLDRAJZI ÉS
URBANISZTIKAI TANSZÉK

I. BEVEZETÉS

Az ország jellegzetesen aprófalvas megyéjében, Baranyában, már az 1970-es évek közepétől egyértelművé vált, hogy új típusú művelődési kezdeményezésekre van szükség, így kezdeményezéssel és kutatói közreműködéssel módszertani modellek kifejlesztésére került sor. Ezek az elszigetelt, területileg elkülönült kulturális gyakorlatot próbálták megújítani, új pályára állítani. A művelődés terén az akkori direktívák, elsősorban *az oktatási intézmények körzetesítési struktúráinak* kialakítását célozták. Tehát az átfogó, komplex elven működő, a közművelődésre is kiterjedő intézményi *hálózatok* kialakítására nem születtek *központi* intézkedések.

A baranyai térségi szintű (mai szóhasználattal: kis- és mikrotérségi) kezdeményezések ezért országos érdeklődésre tartottak számot, szakmai tanácskozásokon, kiadványokban népszerűvé váltak e munkák, melyek több dimenzióban (szakmai feladatellátás, területi szolgáltatások kérdésében) ma is aktuálisak.

Felmerül a kérdés, hogy mi indokolta *akkor* a területi művelődési modellek baranyai példáinak kidolgozását; tér-, idő- és ellátás szerinti rendszerbe foglalását, a hálózati logika megjelenését. Továbbá az akkori kutatások és megvalósult kísérletek milyen tanulságok összefoglalására és lehetőségek felvázolására inspirálnak most, az új évszázad első évtizedében, amikor a hálózati társadalom (network society) a késő modern társadalom egyik alapvető attribútuma¹. E kérdésre keressük a választ.

A disszertáció *tehát az 1970-es évekre jellemző* baranyai térségfejlesztés közművelődési dimenzióját; *az 1980-as és 1990-es évek* törekvéseit, kezdeményezéseit és a *mai* gyakorlattal való összefüggéseit mutatja be. Mivel a kutatás elsősorban az 1990-ig tartó időszakot érinti, szükség van a címben jelzett időszak kijelölésének indoklására. A 2007-es évvel záruló áttekintésre a korábbi korszakokról való megállapítások igazolása tekintetében van szükség. E napjainkig tartó időszak példáin keresztül mutatjuk be a hálózati gondolkodás mai megjelenését, amelynek logikája, előfutárai jelentek meg a kutatott korszakok modelljeiben.

A disszertáció nem vállalkozik a megjelölt korszakok részletes történeti elemzésére (miközben a szükséges mélységben megteszi), hanem sokkal inkább a modellek, mint típusok olyan szándékú és szempontú bemutatására, amellyel a mai térség és kultúraszervezési gyakorlatban való hasznosítás lehetőségére tesz kísérletet, így olyan következtetések levonására vállalkozik, amelyek „korfüggetlenek”, és így általános érvényűek. Miközben a kutatás 2-3 évtized távlatából közelít, a múlt tanulságok levonására érdemes aspektusait tárja fel.

Az első fejezetben a térség és kultúra összefüggéseinek főbb elméleti és kutatás-módszertani kérdésköreit, illetve az 1970-es, 1980-as és 1990-es évekre jellemző vonásait tekintjük át. *A második fejezet* az újpetrei gazdasági térségre 1976-1978 között kidolgozott és akkoriban sokoldalúan elemzett modellünket mutatja be. Kiegészítve ezt Dobsza nagyközség 1979-1980-ban kidolgozott (majd 1989-ig revideált) térségi célokat szolgáló, integrált művelődési programjának bemutatásával. *A harmadik fejezet* a pécsi agglomerációban, Pécs és városkörnyéke közművelődési és igazgatási rendszerének az 1980-as évek elejére jellemző állapotban történő áttekintése, illetve az akkor megtervezett fejlesztési irányok rekonstruálása.

¹CASTELLS, M. 1996. *The Information Age - Economy, Society and Culture*, Oxford: Blackwell Publishers. I.köt.: *The Rise of the Network Society* (1996), 556 p.; 1997. II.köt.: *The Power of Identity* (1997), 461 p.; 1998. III.: *End of Millennium* (1998), 418 p.

A negyedik fejezetben az 1990-es évek elejének baranyai, mezoszintű kulturális intézményi funkcióit, működésük főbb jellemzőit tekintjük át.

E négy fejezet szemlélet-, kutatás- és irányítástörténeti dokumentum; nem átértelmezve, de értelmezve az akkori megközelítési módokat, erőfeszítéseket. Az akkori statisztikai, felmérési, résztanulmány, illetve publikációs háttér nagy része nem nyilvános dokumentum, így, elsüllyedt, szinte hozzáférhetetlen. A korszakban a képzések, a szakmai tanácskozások keretében széleskörűen ismertett összefoglalók nem digitalizáltak, tehát nehezen elérhetőek. E fejezetek mai haszna egyrészt az, hogy felmutatják: számos ponton előkészítettük (a kutatást irányítva, együtt munkálkodtam az akkori megyei közművelődési irányítás és szakmai, módszertani központ munkatársaival, az igazgatási és gazdasági szakemberek csoportjaival), szakmailag érzékeltük a változtatás igényét, amelyek meglepő módon összhangban vannak, sőt visszaigazolják a mai európai regionalizmus nézetrendszerét és szempontjait. Másrészt az is, hogy több akkori javaslat ma is aktuális tartalmakat őriz, hiszen még mindig megvalósításra vár, mivel a magyarországi térségi gondolkodásban a hatékony koordináció, a funkcionális és szervezeti integráció még kevésbé elterjedt elem, a meggyőző példákat nem sikerült átültetni a társadalmi-művelődési gyakorlatba. Az előbbiekre a komplex térségi szemlélet, a regionális és kistérségi modellezés, az utóbbiakra az intézményi, szervezeti koordináció, a módszertani és szolgáltatási integráció, az elkülönültségeket meghaladó törekvések rendszere lehet a példa.

Az ötödik fejezetben a 90-es évek közepétől napjainkig elemezzük a területfejlesztési és térségszervezési tendenciákat, valamint a térség és kultúra összefüggéseit tárgyaljuk, többek között az identitás kérdéskörébe ágyazottan, a kulturális és területi egyenlenségek/esélytelenségek máig jellemző következményei alapján.

A dolgozat következtetéseit tartalmazó hatodik fejezetben kiemeljük a területi egyenlőtlenségek következtében kialakult hátrányos folyamatok megállításának eszközeit: a lokális és regionális terekben való koncentrált befektetések szorgalmazásának opcióját, az új típusú integrált területi művelődési szolgáltató intézmények kialakítását és az integrált tudások közvetítését. Többek között a régiók között a hálózatépítésből következő „nyereséget” (pl. „Duna Térség”, Európa Kulturális Főváros, Pécs 2010.).

A mai kulturális térségfejlesztést az európai regionalizmus optikájából közelítve, de a kistérségek és a mezoszint dimenzióira vetítve elemezzük.

Az irodalomjegyzék a tárgyalt multi- és interdiszciplináris témakörök (tehát a területi kutatások, a kultúraelmélet és a közművelődési gyakorlat) egy válogatott, közvetlenül felhasznált és a további kutatásokhoz is mérvadó háttérül szolgáló metszetét tartalmazza. A saját publikációk és előadások közül a disszertációban csak a közvetlenül felhasznált, lényegesen átdolgozott írások eredeti változatait tüntetjük fel, a teljes listát e dokumentum tartalmazza.

A fejezeteket az újpetri, dobszai és pécsi agglomerációs modell-kísérletek dokumentálásához, értelmezéséhez illusztrációként szolgáló térképek, táblázatok egészítik ki.

II. CÉLKITŰZÉS

A dolgozat a történeti-kontextuális elemzés módszerével feltár négy olyan térségi modellvariánst, s működésmódot az 1970-es évektől, amelyek mindegyikében igazolható, hogy a benne lévő aktorok felismerték a területi szintű együttműködés szükségességét. Azonban a térbeli gondolkodás hiánya, fejletlensége gátolta a művelődési modellek kiteljesedését és meghonosodását, annak ellenére, hogy nívóvumok is születtek a gyakorlatban.

A térségi ellátó központok hálójának nem eredményezte a településeken élők számára a művelődési folyamatokban való elmerülés, átélés élményét, kulturális tapasztalataik minőségének javulását.

Az értekezésben bemutatott modellek kifejlesztése ugyan egy-egy konkrét térséghez és helyzethez kötődött, ugyanakkor szándékosan nélkülözi a korszak teljességre törekvő, árnyalt történeti elemzését, mert e modellek rendelkeznek azokkal az általánosítható elvi és gyakorlati tanulságokkal, strukturális és metodikai elemekkel, amelyek alkalmasak arra, hogy más terekben is a helyi-térségi kulturális fejlesztésekhez, új típusú működési gyakorlatokhoz szakmai kiindulópontként szolgáljanak. A kiválasztott térségek máig hatóan jól tükrözik a baranyai aprófalvas településszerkezetből következő problémákat, illetve a közművelődés helyzetének széttagoltságát, egyenetlenségét.

Az értekezés célja, hogy az elemzett modellek alapján retrospektív módszerrel kiemeljük a ma is használható, de korszakoktól független értékeiket, ugyanakkor rámutassunk azokra az ellentmondásokra, melyek egyben a modellek kritikáját is tartalmazzák, összevetve az 1990-es évek közepétől napjainkig jellemző területfejlesztési és térségszervezési tendenciákkal, valamint a kulturális és területi egyenetlenségek/esélytelenségek máig jellemző következményeivel. Így emelhetőek az általánosíthatóság szintjére. A vizsgált modellek összehasonlítása azért tanulságos, mert közös jellemzőjük, hogy térségi, egyediségüket pedig az adja, hogy mindegyik rendelkezik olyan sajátos karakterrel, amelyre tipológia volt építhető:

1. Gazdasági tér, mint a művelődés hálózatosodásának térségi modellje
2. Integrált nevelési-művelődési intézményi modell
3. Egységes városkörnyéki közművelődés-igazgatási modell
4. Mezoszintű (megyei) kulturális intézményi funkciók modellje, mint szakmai modell

Az értekezés a típusok különbözőségei tükrében láttatja a térségi-területi szintű művelődési ellátás rendszerszervezés egyik meghatározó akadályát, az ágazatokban való elkülönült gondolkodást, a településirányítást gyakorló vezetők és a művelődés intézményeiben dolgozók szemléletét, és reflexszerű, helyi ügyekre koncentráló magatartását. A kutatott modellek implicit és explicit bizonyították azokat a felismeréseket, hogy minden vizsgált térségben, körzetben igényként fogalmazódott meg a különböző merev gazdasági, igazgatási, művelődési „hivatalos” határok átlépése. A kutatásaink eredményének tekintjük ennek felismerését, és a térségekben való felismertetését, tehát a térségi gondolkodás értékének elsajátítását és elterjesztésének indokoltságát.

A modellekben megfogalmazott kulturális funkciók terekben való (térbeli) újrafelosztásához, demokratikusabb elosztásához új művelődési, közoktatási struktúrákat, hozzákapcsolható új szolgáltatási módszereket, kapcsolati formákat dolgoztunk ki.

Feladatunknak tekintettük, hogy a helyzet feltárásán túl, rámutassunk a konkrét problémákra, ütköztessük az elméletet a gyakorlattal, föl hívjuk a figyelmet olyan anomáliákra, változtatási igényekre, amelyek az adott problémakör vizsgálatával összefüggésbe hozhatóak, és rámutassunk azokra a sarkalatos pontokra is, amelyek mentén haladva elképzelhető a rendszer továbbfejlesztése.

Kutatásunk célja az volt, hogy kiderüljön:

- **Milyen szemléletváltásra, felismerésekre, ösztönzésekre, szabályozásokra, és feltételekre van szükség ahhoz, hogy a meglévő, de térben elszigetelt kapcsolatok intenzív együttműködéssé alakuljanak át?**
- **A helyi társadalmak, a helyi igazgatás irányítói, a helyi gazdaság szereplői, a kultúra közvetítői, a közvetlen társadalmi környezet aktorai hogyan kerülnek**

egymással kulturális érték- és érdekalapú kapcsolatba, és hogyan léphetnek túl a merev közigazgatási, gazdasági és intézményi határok diktálta gondolkodáson, eljárásokon?

- **Hogyan alakíthatóak ki összehangoltan a térbeli, időbeli és kulturális keretek, figyelemmel a terek természetes (kültúrtáj, földrajzi régió stb.) összetartozására, az aktuális tervezési, jogi, szabályozási, környezeti tényezőkre?**

III. KUTATÁSI MÓDSZEREK

Kutatásunk több, egymástól térben és időben eltérő jelenség összevetésére vállalkozott. A kutatás a 3 évtized alatt megalkotott modellek és a praxisban való transzformációjuk, intézményműködési gyakorlatuk következtetéseit, és korábbi e témában végzett kutatásaim eredményeit szintetizálja. Az elemzés vezérlő szempontja a térségi dimenzió és a közművelődési szakma eredményességének összefüggése, de az időbeli tengely tekintetében megkülönböztethető a konkrét szituatív periódus és a hosszú távon átívelés.

Kutatásunk alap- és alkalmazott kutatás is egyben. Elméleti koncepciókat tapasztalati úton kívántuk bizonyítani, miközben új elméleti koncepcuális keretek alkotása is célunk volt. A kutatás során tett megállapításokat szemléletváltáshoz vezető elméleti megalapozottságú módszerek, eljárások megalkotására használtuk fel.

A kutatásban születő modellalkotás logikája reflexív jellegű volt, hiszen a praxis művelése közben formálódó elmélethez választottuk ki a modellek terephelyszíneit.

E helyszínek olyan empirikus megfigyelés lehetőségét kínálták, melyek megalapozták kutatásunk induktív logikáját, azaz a konkrét modellek, mint esetekben leképződők tanulmányozásával eljutni a típusok általános jellemzőinek megfogalmazásához. Ez után vállalkoztunk arra, hogy a művelődés és a térbeliség összekapcsolhatóságának és összekapcsolódásának elméleti alapvetéseihez köthető téziseket fogalmazzuk meg.

A szakirodalom segítségével elméletileg alapoztuk meg témánkat, és átfogó képet kaptunk a kutatás tárgyát képező területi tervezésről és a művelődés tervezéséről, az irányítási rendszerekről, a hálózati működés (körzetesítés) elveiről, a kultúra törvényi és jogi szabályozási hátteréről valamint a kultúra és a társadalom elméleti és szociokulturális aspektusairól.

A vizsgált körzetekben a különféle időperiódusokban empirikus kutatások folytak közreműködéssel is, amelyek fellelhető dokumentációi² szolgálták a szekunder elemzés anyagául, és adatforrásként. Korábbi résztanulmányaimhoz készült interjú-jegyzetanyagomra is támaszkodtunk.

A dokumentumelemzés kiterjedt fejlesztési tervekre, vitaanyagokra, települési statisztikákra, intézményi és tanácsi munkatervekre, valamint munkaközi anyagokra.

Fenti dokumentumok, és bizonyos mérföldkö konferenciák³ anyagában kvalitatív tartalomelemzést végeztünk az együttműködés jelentéstartalmának feltárására.

Összehasonlító módszerrel elsősorban a térben és időben elkülönült modellek eredményességének okait, illetve metodikáját vizsgáltuk, amelyet az életképesség és

² BOKOR B. 1978. Komplex kulturális modell-tervezet. Az újpettei gazdasági térség új közművelődési rendszere. A Baranya megyei Népművelési Tanácsadó kiadványa, Pécs, 1978, 94 p.,
Változó iskola, változó közművelődés. A Dobszai Nevelési Központ kísérlete Szerk. BOKOR B. Pécs, 1980, 146 p.,

BOKOR B. 1981. Integrációs törekvések Baranya megye kulturális alapellátásában. Szakdolgozat. ELTE, BTK, 1981, 180 p.

BOKOR B. 1993. Kulturális intézményi szerepek a mezoszinten. Diplomadolgozat, JPTE, Közgazdaságtudományi Kar, 1993, 47 p.

³ Országos Népművelési konferencia, Népművelési Intézet, Budapest, 1970.

Útkeresés és tapasztalatszer. Nevelési Központok Vezetőinek I. Országos Konferenciája. Szerk. BOKOR B. Baranya Megyei Művelődési Központ, Pécs, 1981, 107 p.

eredményesség hatásvizsgálatával egészítettük ki, ezért szakértői fókuszcsoporthozos interjúk keretében retrospektív módon értékeltettük a modellek tanulságait.

IV. EREDMÉNYEK

A kutatási helyszíneinek kiválasztása, és modelljeinek megalkotása egyben disszertációnk egyik lényeges eredményének tekintett intézményrendszeri tipizálás alapját is jelentette.

A 4 vizsgált intézményrendszer szerinti típus a következő:

1. **Gazdasági tér, mint a művelődés hálózatosodásának térségi modellje** Ebben a modellben a pénzügyi támogatások koncentrálása a működés alapja, így a különböző kulturális funkciók térben elosztva szerveződnek, sajátos viszonystruktúrát alkotva. A koordináción alapuló modell a hagyományok, művelődési profilok, sajátos adottságok, a kulturális infrastruktúra fejlettsége alapján térségi művelődési hálózat kialakítását, a tevékenységek összehangolását jelenti. A gazdasági erőforrások felhasználását, hatékonyságát, tervezhetőségét lehet így elérni, s mozgásba hozni a térség kulturális folyamatait. (Újpetre és térsége)
2. **Integrált nevelési-művelődési intézményi modell.** E típus egy térség magasabb szintű és hatékonyabb művelődési alapellátása érdekében tudás- és kapacitásintegráción alapul. A nevelési és kulturális rendszer összehangolása egy intézményben történik. (Dobsza és környezete, mely egyike volt a 20 kísérleti intézménynek, és egyike annak a 300 általános művelődési központnak, amely ma is működik az országban.)
3. **Egységes városkörnyéki közművelődés-igazgatási modell.** Lényege lett volna, hogy csökkentse a város és környéke közötti különbségeket, a városi művelődési szolgáltatásokkal és infrastruktúrával kiegészíti, és tervezhetővé, hozzáférhetővé teszi az alapellátást. Az egységes közigazgatási rendszer bevezetésével az egységes közművelődési rendszer igazgatási szempontú irányítását is megoldani szándékozott. Célja volt továbbá az intézményi és irányítási adottságok újszerű összekapcsolása, a szociológiai és kulturális tartalmú egymásrataltságból következő együttműködés, intenzívebb kommunikáció és koordináció. (Pécs és városkörnyéke)
4. **Mezszintű (megyei) kulturális intézményi funkciók modellje, mint szakmai modell.** Kompetenciájuk és törvényi kötelező feladataik szerint szakmai-hálózati-módszertani központok, a megyei önkormányzat fenntartásában vannak. (Baranya megye megyei hatókörű közművelődési és közgyűjteményi intézményei)

Az 1976 és 1990-es évek közötti időszak közművelődési helyzetének kihívásai, ellentmondásai és korlátai:

- A vizsgálat idején nem voltak olyan objektív tényezők, amelyek az intézménytípusok (pl. iskola és a művelődési ház) intenzívebb kapcsolatát ösztönözték volna, vagy éppen kikényszerítették volna. Ehhez egyrészt a szükséges szakmai irányító hatáskörök, másrészt a szakmai alkalmasság, harmadrészt a szakmai irányítás megfelelő instrukciói hiányoztak. Így a kulturális intézmények működésének területi összehangolása nem valósult meg.
- Az érvényben lévő hatásköri, strukturális rendelkezések mellett a kapcsolatok intenzívebbé tételének egyetlen módja az intézményeken belüli munkamegosztás volt.
- Az uniformizált intézményhálózat nem volt alkalmas a differenciált igények kielégítésére.
- A vizsgált időszakban a jogszabályi keretek nem voltak eléggé rugalmasak. Az 1976. évi V. törvény a Közművelődésről döntően ideológiai és általános érvényességű

szabályozásokat tartalmazott. Mégis intencionálta a gazdaság szereplőit, hogy a közművelődést támogassa.

- Teljesen rapszodikus volt az egy-egy tanács költségvetésében közművelődési célokra fordított összegek nagysága. A művelődési házak anyagi támogatása több problematikus vonást mutatott. Az általánosan elterjedt gyakorlat az volt, hogy a tanácsok által fenntartott művelődési ház számára a községben lévő, vagy annak lakosságát foglalkoztató termelészövetkezet, vagy ÁFÉSZ, kisebb üzem, ipari szövetkezet anyagi támogatást adott. Ezeknél a hozzájárulásoknál a legnagyobb probléma az volt, hogy nem voltak tervezhetőek, évenként változott az összegük, a folyósítás időpontja, és ha a támogatás elmaradt, akkor nem volt a tanácsnak módja, jogi lehetősége, hogy ezt számon kérje, kikényszerítse.
- Közös fenntartású művelődési házak gyakorlatának terjedése néhány kivételtől eltekintve nem volt jellemző. Ahol előfordult, ott meglehetősen szabálytalan formában, a konstrukció lényegét sértve funkcionált.
- A községekben lévő egyéb szervek közművelődést befolyásoló, alakító tevékenysége alig volt érzékelhető. Ennek oka egyrészt az volt, hogy sem a termelő, sem a társadalmi szervek oldaláról nem tapasztalhattunk semmiféle, még csak halvány affinitást sem a községi közművelődés tartalmasabbá, pezsgőbbé tételére. A gazdálkodó szervek „közreműködése” egyértelműen kimerült az anyagi támogatás nyújtásában.
- A társadalmi szervekkel való kapcsolatokat a teljes spontaneitás jellemezte. Nem volt tisztázott, hogy az egyes társadalompolitikai szervek profiljukból, struktúrájukból adódóan milyen funkciókat töltsenek be és milyen formában épüljenek be a közművelődés szervezésébe, irányításába, ellenőrzésébe, végrehajtásába.
- Az alaptevékenység szerinti közművelődési intézmények közül értelemszerűen a művelődési otthonoknak volt a legfontosabb szerepe. Kimutatható volt azonban, hogy ezek az intézmények sem vettek részt kellő mértékben és intenzitással, illetve „odafordulással” a „környék” közművelődésének fejlesztésében.
- Egyedül a könyvtári ellátás centralizálása mutatkozott megvalósíthatónak. Ennek elfogadott elemei a módszertani irányító munka, a beszerzési koncentráció, illetve a szolgáltatási koncentráció megvalósítása volt.
- Feszültségképző tényező volt a település lakóközösségi és termelési funkcióinak szétválása, az ennek nyomán jelentkezett redisztribúciós problémák, más vonatkozásban ugyanez: a tanácsok adminisztratív autonómiája kontra csekély mértékű anyagi eszközrendszere. Ehhez társult a közigazgatási és a gazdasági körzetek átfedése, érdekeik eltérő volta és a székhelyközségek, társközségek közötti fejlesztési egyenlőtlenségek felerősödése. Az igen széles skálán mozgó, differenciált életkörülmény-struktúra az urbanizáció negatív foka felé haladva egyre kevésbé volt társadalmilag jótékony hatású.
- Magas volt a szakképzetlen népművelők aránya, általában kevés tapasztalattal rendelkeztek, gyakran pályakezdők voltak, nem helyben lakók. Meg kellett küzdeniük, hogy valós ismereteket nyerjenek közegükről.
- További negatív tényezőként sorakoztak fel a rossz közlekedési viszonyok. A tömegközlekedés megoldatlan volt; a buszjáratok csak a munkába járáshoz, iskolához igazodtak, az esti művelődési eseményeken való részvételt lehetetlenné tették.
- A közművelődési intézmények által szervezett tevékenységi kínálat szűk keresztmetszetet mutatott, és a résztvevők aránya is alacsony volt. Bizonyos életkorok, rétegek teljesen hiányoztak. Ilyen volt pl. az ingázó aktív kereső lakosság.

- A falvak nem rendelkeztek érdemi információkkal, folyamatos visszajelzéssel a városokban működő regionális funkciók működtetésének háttéréről, anyagi és egyéb kihatásairól.
- Érvényesülni igyekezett a megyénél kisebb területeket érintő kistérségi érdekek is. Indokoltnak véltük a lokálpatriotizmusra építő kistérségi szervezetek működésének szükségességét, amelyek döntően az elmaradott, aprófalvas, valamint a depressziós területekhez kapcsolódhattak volna. Ezeknek a településeknek létérdeke volt az összefogás, a közös fellépés.
- A kistérségi szabályozás a tényleges gyakorlatnál jóval gazdagabb lehetőségeket tartogatott. Mind a tanácstörvény, mind annak végrehajtási rendelkezése és a jogszabályok is olyan megoldási formákat tettek lehetővé, amelyek a vizsgálat idején még nem mentek át a közművelődés tényleges gyakorlatába.
- A közművelődési rendszer továbbfejlesztésekor minden esetben tekintettel kellett lenni a helyi öntevékenység, önkormányzat biztosítására, a szakmai profiltisztítására, másrészt pedig a komplex egységben való tényleges működés biztosítására.
- Az intézményeknek egy komplex működő rendszerbe történő bekapcsolódása, illetve a tanácson kívüli, a vállalati, valamint a termelőszövetkezeti közművelődési tevékenység összehangolása vált szükségessé. Mindezekkel együtt a társadalmi, politikai szervek ilyen irányú tevékenységének összehangolása, és a községek közötti együttműködés szorgalmazása is előtérbe kerülhetett.
- A 90-es évek elején a mezoszint törvényi szabályozásából eredően az állam és az önkormányzatok viszonyának egyik neuralgikus pontja volt a középszintű közigazgatás kérdéseinek rendezetlensége. A megyéknek „a települési önkormányzatok szabad feladatvállalása” általi alárendeltsége, az érdekképviselő és a koordináció hiánya nem tette lehetővé az önkormányzati autonómia kiteljesedését, hatékony működését. A megyei közgyűlések reakciója – elismerve a helyi önkormányzatiság pozitív változásait – általában három tevékenységcsoportra irányult. Először biztosítani a saját feladat-, és intézményrendszer működőképességét és segítséget nyújtani ugyanehhez a települési önkormányzatoknak. Másodszor szorgalmazni a piaccgazdaságnak megfelelő helyi intézmény és szervezeti rendszer feltételeinek, valamint működési mechanizmusának kialakítását (kis-, és nagytérségi szinten egyaránt), harmadszor pedig közreműködni az önkormányzati rendszer helyét, szerepét, célját és eszközeit feltáró, hatékonyságát javító elemző munkában.
- A regionális funkciók iránti igények területi érdekekké formálódása folyamatából a 90-es években még hiányoztak a civil társadalom szerveződései; döntően a régi informális kapcsolatokon alapuló beidegződések működtek. Az érdekegyeztetés módszerei meghatározó mértékben még nem léptek ki az informális struktúrákból. A kutatás során megkérdezett polgármesterek többsége csakis informális úton tájékozódott a lakosság igényeiről, véleményéről. Hiányzott a területi irányítás középszintje. Az önkormányzatok tehát rászorultak az érdekképviselői és a kormányzati szervek támogatásának megnyerésére. Ám az, hogy kitől miben várhattak segítséget, meglehetősen zavaros volt. Az említett szervezetekkel való kapcsolataikat befolyásolta a hatáskörök tisztázatlansága, az új intézmények kialakulása, a belső szervezeti átszervezések, a személyi változások, a korábbi személyes kapcsolatok felbomlása, a múlt továbbélése a gondolkodásban, esetenként mindkét oldalon a paternalizmushoz való ragaszkodás.
- A területfejlesztési kérdések összehangolásában a polgármesterek egyértelműen a megyei önkormányzattól vártak a legtöbbet. A megyei önkormányzatoknak kiemelt szerepet tulajdonítottak akkor még a megye települései közötti érdekegyeztetésben, a megye települései közötti információáramlás és a települések és a minisztériumok

közötti információáramlás biztosításában. A köztársasági megbízott szerepét egyértelműen a minisztériumok és a települések közötti kapcsolattartásban, valamint a célok elérésének szakmai segítségével látták. Az országgyűlési képviselőktől a megkérdezett polgármesterek némelyike a regionális intézmények, a regionális menedzsment működtetésében számított segítségre, elsősorban a kormányzattal szembeni érdekképviseletet várta tőlük.

Fenti helyzetfeltárásból következnek azok a megállapítások, amelyek a kutatott időszakok modelljeinek megalkotásából a korábbi gyakorlat megújítására, meghaladására vonatkozó kísérletek tanulságaiból, kritikájából adódnak. Mindez lehetőséget ad a különböző **területi tervezési szint kijelölésén** túl, az egyes szintek **felelőségének**, valamint a térségek, a kulturális tevékenységrendszerek hatékonyabb működésének, a térségi szempontok érvényesülésének, a hálózati társadalom, az aktorok együttműködésnek területi szintekhez kapcsolódó **feltételeinek megfogalmazására**.

A területi tervezés (lehetséges és szükséges) szintjei:

Országos szint (több makro-régiót átfogó szint):

Regionális szint (térségi szintek):

- makroregionális szint (több megyét átfogó szint)
- mezoszint (megyei szint)
- mikroregionális szint (kistérségi szint)
- térségi szint (mikrokörzeti, makroregionális szintek)

Lokális (helyi) szint

- települési,
- településrészek szerinti, és közösségi szintek

A közművelődés működésének és fejlesztésének ágazati feltételei:

- A közművelődési szakma közös felelősége, hogy kidolgozza a **horizontális és vertikális munkamegosztásra képes térségi/regionális közművelődési intézmények szempontrendszerét**, amellyel oldani tudja a szakemberhiány okozta feszültségeket és az uniformizált intézményrendszerből következő működésbeli egyhangúságot.
- **Birtokolni kell** valamennyi területi folyamat megismeréséhez, a szakmai integráció képességéhez és szintjéhez **szükséges információkat**.
- **A különböző ágazati és területi érdekek egyidejű felszínre hozatala**, ezek kimunkálása, illetve az eltérő érdekek **összehangolásának megteremtése**.
- Az új típusú intézmények működőképességéhez alapvető feltételének tartjuk a nyitottság, a szakmai teljesítőképesség és a rugalmasság elvét. Szükséges, hogy az addigi egycentrumú megrendelések helyébe a többféle érdekeltséget fogadni képes szervezőerő jöjjön létre. Fontos, hogy olyan érdekszféra jöjjön létre a helyi társadalmak (azok polgárai) és a megyei szervező fórum között, amely csakis valós és a változásban lévő szükségletekhez, igényekhez rendel a különböző helyszíneken felhalmozódó szaktudást és intézményi képességet. Ennek érdekében **szükséges olyan többpólusú finanszírozási modell kidolgozása, amely biztosítja a megyei szolgálat működését** állami normatívából, a közösségi és egyesületi támogatásokból valamint a piacon értékesített szolgáltatások bevételeiből.
- A több aspektusból is értelmezett **kulturális stratégiák mechanizmusait új összefüggésrendszerre, illetve hatékony modellé célszerű átlényegíteni**. Nem csupán a piac egyenjogúsításával és az önkormányzatiság abszolutizálásával kell összevetni,

módosítani, hanem a demokratikus mechanizmusok további emancipációja és integrálása által. **Ez lehet az egyik módja annak, hogy a piac sok esetben negatív mellékhatásai ne érvényesüljenek kizárólagosan.**

- Mindenképpen **kulcskérdés a kulturális demokrácia, a kultúra társadalmasítása, a kulturális esélytelenségek csökkentése, és az esélyek növelése.** Ez jelentheti a kulturális egyesületek, szövetségek további alakulásának ösztönzését és szabad tevékenységét, a „nonprofit” szervezetek részben új rendszerének kibontakozását, illetve további jogi és tulajdoni helyzetének megalapozását, biztonságát.
- **Új kulturális attitűdöt, egyéni és közösségi magatartást célszerű kifejleszteni** a multikulturális aktivitások és értékek egyidejű elismerése és támogatása mellett. Mindezek figyelembevételével térhetünk csak rá az állami kultúrpolitika lehetőségeinek és szerepének a jövőben való alakulására, alakítására.

Az ágazatok közötti kapcsolati feltételek:

- **A területfejlesztési tevékenység térségi összehangolása.** Egy oldalról a piac-, tulajdon-, szerkezetváltás végrehajtásának, más oldalról a leszakadás, elmaradottság kezelésének igénye elengedhetetlenné teszi **a területfejlesztési politika szerepének megerősítését. Ez a cél csak össztársadalmi tevékenység eredményeként valósulhat meg,** amelyhez az állam részéről az ösztönzés, a támogatás különféle eszközeinek, az önkormányzatok részéről pedig a térségi érdekegyeztetés, a közös befektetések, a munkamegosztás és a koordináció különböző mechanizmusainak érvényesítése szükséges.

A területi, térségi-regionális feltételek összefüggései:

- **A különböző ágazati és területi érdekek egyidejű felszínre hozatala,** ezek kimunkálása, illetve az eltérő érdekek összehangolásának megteremtése.
- **Meggondolandó az egyes dekoncentrált szervek jog-, és feladatkörének önkormányzati szintre helyezése.**
- **A jogi szabályozás a megyei önkormányzatok számára ne kötelező feladatokat, hanem egyértelmű ellátási felelősséget állapítson meg azon szolgáltatások területén, melyek nem csak egy települést, hanem szélesebb kört érintenek** (pl. középszintű oktatás, felnőttek középfokú oktatása, képzése, közművelődési területi módszertani és információs szolgáltatás, múzeumi szervezet, könyvtár, levéltár, szabadidősport stb.).
- **A jövőben a településhálózati kapcsolatok analógiájára létrejöhetnek a kulturális élet területén is érvényes településközi, kistérségi, mezoszintű és regionális szakmai társulások, kamarák, egyesületek, sőt a későbbiekben ezek valóságos hálója is kialakulhat.** Továbbá a társadalom és a szakmák által elismert alulról és középről építkező szerveződések hatására új térstruktúrák alakulhattak volna ki az országban és kapcsolódhattak volna a nemzetközi hálózathoz is, **és ha ezek a kölcsönös érdekek alapján formálódnak a jövőben akkor egyszerre lehetnek racionálisak és hatékonyak.**
- **Minél több döntés átadása a helyi és regionális demokratikus testületeknek, szakmáknak és a központi szervekre maradt döntésekben is mind több szervezet, szerv, testület véleményének figyelembe vétele.**
- Az államigazgatás szubszidiaritás elvének megfelelő módosítása Mindezzel együtt szükséges az is, hogy a közeljövő **kultúrpolitikája, a kulturális terület egésze aktívabb és diverzifikáltabb legyen.**
- A helyi és területi önkormányzatoktól elvárható, hogy ha szükséges önként vállalt kötelezettségként is támogassák: a kultúrát, a művészeteket, az épített és a természeti környezetet, stb. Különösen fontos „kötelezettség” ez, mert az állam jobbra csak a

központi igazgatás szempontjai szerinti szabályozással vesz részt a kulturális feladatok finanszírozásában, a szolgáltatások megszervezésében. **A társadalom közösségei a további demokratizálódási folyamatban, csak átmeneti jelleggel érdekeltek a régiók dekoncentrált szervei működésében, mivel nem adhatják fel a végső cél elérését, a valódi önállóság, a középszintű autonómia, a régiótársadalom megteremtését.**

- **A megye terület- és településfejlesztési koncepciójával, különösen ennek az apró falvakra vonatkozó elképzeléseivel összhangban fordítsanak figyelmet a fejlesztési programoknál a szelektivitás érvényesítésére és, hogy a települések, illetve az intézményeinek tevékenysége által a lakosság megtartó képességére, környezetére.**
- Az együttműködési, koordinatív készség fejlesztése, komplex térségi szemléletmód alkalmazása, melynek eredményeként egységesülő, a közös érdekeken alapuló **közigazgatási és környezeti igényekhez igazodó szolgáltató egységek jöhetnek létre.**
- **A megyei önkormányzat számára a mai folyamatokra tekintettel öt, egymásra épülő tevékenység szükségességét és lehetőségét indokolt előírni.** Ilyen a koncepciókészítő tevékenység (a gazdasági-társadalmi, szociális-kulturális helyzet folyamatos elemzése és ajánlások kidolgozása, területfelhasználási-rendezési tervezés, hálózati jellegű infrastruktúrára vonatkozó koncepciók kidolgozása stb.); a területfejlesztés megyei szintű szereplői tevékenységének a koordinálása (a település-térség, a gazdaság-térség és a civil szervezetek-térség relációja); együttműködés az állammal (stratégiai irányok tervek egyeztetése); a területfejlesztés decentralizálható eszközeinek a kezelése (amely feltételezi a gazdasági eszközökből pl: adóbevételekből való részesedés biztosítását, a normativitás igényét kiegyenlítő, illetve kiegészítő mechanizmusok térségi kiépítését, a központi alapok elosztásában való közreműködést stb.); végül a középszintű infrastruktúra-fejlesztést azon feladatoknál, amelyek valójában megyei érdekszinten jelentkeznek.
- **A „szolgáltató megye” kifejezésen azon lehetőség törvényi deklarációját értjük, amellyel a megyei önkormányzat elláthatja mindazokat a feladatokat, amelyekre a települési és térségi önkormányzatok, illetve lakosai és intézményei szolgáltatási szempontból igényt tartanak.**

Társadalmi, gazdasági, pénzügyi komplex szempontú feltételek:

- A gazdálkodó szervek és piaci szereplők aktívabb bekapcsolása a kulturális és közösségi életbe. **Befektetők bevonása a kulturális szférába.**
- **A gazdaság és a civil szféra (pl. munkaadók, munkavállalók, településszövetségek, kamarák stb.) bekapcsolásával a térségek képessé válhatnak az érdekek horizontális és vertikális képviseletére, azok sokféleségére is tekintettel.** Ide soroljuk még a **jogi szabályozás** (jogalkotás, joggyakorlat) azon eseteit, amikor a térségi szempont is érvényesíthető (véleményezés, szakmai indoklás-érvelés, jogszabály-módosítás kezdeményezése stb.); a **területfejlesztést** (a gazdasági fejlődés, az infrastrukturális és a szociális fejlődés összefüggő hatásmechanizmusának érvényesítése stb.); a **regionális nemzetközi együttműködést.**
- **Kikerülhetetlen a kultúra pénzügyi forrásai egy részének decentralizálása, regionális szintű allokálása.**
- Új partnerségre célszerű törekedni, ahol az állampolgárok nem csak az „állam ügyfelei”, hanem a helyi és regionális társadalom cselekvő polgáraiként egyúttal a helyi hatalom kontrollszerepét gyakorló közösségek tagjai is. **Ha a lakosság részt vehet a tervezési, fejlesztési elgondolások megalkotásában, a kulturális folyamatok animálásában, akkor a mindennapi működés során is felelős területpolitikai, közösségi szereplőként, a minőség hordozója alakítja, akar és tud lenni.**

A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés is igazolta, hogy értelme van az együttműködésnek, mivel jobb, hatékonyabb erőforrás-kihasználást, magasabb minőségű szakmaiságot eredményezhet. Az infrastruktúrához, valamint a szolgáltatásokhoz való hozzáférés garantálható és koordinálható, ezáltal a művelődésben résztvevők köre bővíthető.

A szakmai tartalomfejlesztés, a metodikai sokszínűség praxiselméleti megosztása teremthető meg a térségi-regionális tudásgeneráló műhelyekben, intézményi központokban.

A mindennapi életben Európában már sokhelyütt bizonyítottan **fontos szerepe van a térségeknek, a régióknak**. A tér használata csak akkor lehet autonóm és demokratikus, ha a benne élők identitása és kulturális sokszínűsége visszatükröződik a mindennapokban. A globalizációs folyamatok több területen megrendítették az identitások korábbi formáit. Ahhoz, hogy a kulturális identitás a mindennapok működését és fejlesztéseit érték és érdek alapon befolyásolni tudja, **erősíteni kell a lokális-regionális kötődést. Egyre tudatosabban szükséges tehát "identitások hálójáról" beszélni és arra alapozva őrizni a kulturális sokféleséget**, segíteni a nemzetek, népek közötti „globális” megértést.

V. KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás kiindulópontja az intézményi infrastruktúra elhelyezkedése és kultúrákövetítői felkészültsége tükrében az egyének és közösségek „művelődéshez való joga” elvének gyakorlatra váltása volt.

Melyek az egyéni és közösségi művelődés minőségi mutatói?

- intenzitás, tartalmi gazdagodás, sokszínűség, sokféleség, tartalmi kiteljesedés, a különböző korosztályi szükségletek és igények kielégítése kulturális esély, élethosszig tartó tanulás, eligazodás képessége a tudásalapú társadalomban

A minőségi művelődésnek a modellek összehasonlításából következő általános érvényű kritériumrendszere:

- Nélkülözhetetlen a térségi **infrastruktúra** állapotának, fejlettségének, hozzáférhetőségének megteremtése.
- A **szakképzettségre** épülő szakértelem elengedhetetlenül szükséges a térségi hálózatokban, illetve a koncentrált humán erőforrás gazdálkodásban. Ezzel kiváltható a településenkénti főállású szakember igénye.
- A **közművelődésre fordítható összegek** egyenetlensége, esetlegessége, jelentős különbsége ne kényszerítthesse tartalmi engedményekre az intézményeket.
- A **folyamatos** működést és fejlesztést tervszerűen segítő, kiszámítható és a hatékony pénzügyi és szakmai **támogatási rendszer** létezése.
- A hagyományos közösségi és kulturális **értékek** megerősítése, a mindennapi kulturális **aktivitások ösztönzése**, és az **érdekek artikulálása**.

A kutatás modelljeinek összehasonlításából levonható szubsztanciális következtetések, amelyek a hálózatokban megvalósuló minőségi művelődési lehetőségek alapját képezik:

1. A településeken, térségekben élők művelődési szolgáltatásainak megszervezése a kulturális aktivitások intenzitásának elősegítése csakis olyan modellek, szisztémák alkalmazásával valósulhat meg, amelyben **alapvető kiindulási szempont:**
 - **az adott térségi szint társadalmi beágyazottsága,**
 - **a kulturális hagyományokhoz, közösségi szokásokhoz,**

- **a helyi társadalom szellemi, tárgyi és környezeti infrastruktúrájához, adottságaihoz igazodó funkciók szerinti tervezés,**
 - **a többpólusú térségi háló minden aktora (használók, intézmények, támogatók, irányítók, együttműködő partnerek) perspektívájából a hálózati együttműködésnek pozitív hozadékának kell lennie.**
2. A hálózati kooperáció sikeres gyakorlattá fejlesztése társadalmi tőke igényes, a kapcsolati etika és bizalom függvénye.
 3. Ezután konstruálhatóak a működési gyakorlatot **fejlesztő módon befolyásolni képes összehangolt**, (koordinációval, vagy integrációval) **ösztönzött**, a korábbi művelődési gyakorlatot meghaladó, **új minőség** létrehozását megvalósítani képes ellátási modellek.
 4. A térségi alapon működő művelődési mikrocentrumok, **hálózatok integrált tudásuknál és eszközrendszerükénél** fogva sokkal többre képesek, mint a korábbi gyakorlatban elkülönülten, sokszor teljesen elszigetelten létező intézmények, szerveződések. (többszerezős)
 5. A megnövelt határfokú és képességű térségi kulturális centrumok differenciált és szakmai szempontból specializált szolgáltatásaival, összehangolt tereivel **új lehetőségeket és kulturálisan vonzó miliót** teremtenek a **korábban a művelődés lehetőségeiből kimaradt társadalmi csoportok**, ugyanakkor a **társadalmi innováció** számára is.
 6. A kulturális infrastruktúra új mikroregionális szintű tereibe, és aktivitásaiba való bekapcsolódás lehetőségeivel a művelődés **igazságosabb, demokratikusabb hozzáférése és dinamizmusa valósulhat meg.**
 7. A baranyai térségek **komplex szemléletű, integrált művelődési mechanizmusait** a településeken élők szociokulturális környezetéhez igazítottan, **korszerű animációs** (serkentő, élénkítő) **technikákkal** tehetjük teljesebbé, hogy a **hálózati működési** logika innovatív módszereket és megközelítéseket generáljon.
 8. Az adaptációs képesség tekintetében az új típusú intézményi és művelődési ellátási modellek képessé tehetők arra, hogy **rugalmasan kövessék a társadalmi–gazdasági–művelődési szférában végbemenő változásokat.**
 9. **A hálózatokba szerveződés erőforrásnak tekinthető, de nem pótolja az egyéb erőforrásokat.**

Az értekezés a múltból *négy*, területi vonatkozásaiban, kapcsolódásainak lehetőségeiben is *hasznosítható modellt* tárt fel. A történeti, közművelődési- és területfejlesztési *szaktörténeti* szempontból izgalmas térségi összefogást, komplex látásmódot és együttműködési technikákat, koordinációs funkciókat rendszerbe foglaló elemzések már *hasznosultak az elmúlt évtizedekben*.

Az első két modellvariáns formálódásában szerepet játszott a lokális kulturális arculat kifejeződésének, és az identitásérzés megjelenítésének szándéka az uniformizált és centralizált társadalmi intézményi rendszerekkel szemben. A mai témák áttekintése azt célozta, hogy a múltbeli kísérletek mai következtetései *felhasználhatók legyenek* a jövő kultúráközvetítő intézményi rendszerének kistérségi, regionális megrajzolásához, a diverzifikálódó kulturális szféra funkcióinak újrafogalmazásához. Mert a jövő nem csupán a globális és lokális, de mindinkább a lokalitás és a regionalitás dichotómiájában formálódik. *A regionális kulturális terek képessé válhatnak arra, hogy a lokalitás különös és specifikus értékeit felnagyítva, megsokszorozva a globális tér irányába érvényesítsék.* Ugyanakkor a regionális kulturális szerveződések mintegy befogadó, áteresztő, közvetítő szűrők is lehetnek a globalitás megállíthatatlan hatásaival szemben. Hiszen máris tapasztalható, hogy az

alapellátás diverzifikálódása mellett újabb térségi funkciókat is be lehet építeni a kistérségi ellátórendszerbe.

Az alábbi táblázatok (Forrás: saját készítés) a fenti megállapításokat egészítik ki:

A terület és településfejlesztés dimenziói

Földrajzi	Település	Vonzáskörzet	Régió		Ország
Tér-szociológiai	Lokális szintű társadalom	Mikro regionális szintű társadalom	Mezo (megyei) szintű társadalom	Makro-(regionális) szintű társadalom	Országos szintű társadalom
Fejlesztési koncepció szerinti	Település-fejlesztési koncepció	Kistérség-fejlesztési koncepció	Megyei terület-fejlesztési koncepció	Regionális területfejlesztési koncepció	Országos területfejlesztési koncepció
Területfejlesztési intézmény-rendszer szerinti	Település-fejlesztési bizottság	Kistérségi Fejlesztési Tanács	Megyei Területfejlesztési Tanács	Regionális Területfejlesztési Tanács	Országos Területfejlesztési Tanács

A terület és településfejlesztés NUTS-szerinti beosztása és közigazgatási kapcsolódásai

NUTS = Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques (Nomenclature of Territorial Units for Statistics)

EU-s területi felosztás: (NUTS)	NUTS 5 község, város	NUTS 4 Járás, körzet	NUTS 3 (mezo) megye	NUTS 2 (mezo) régió	NUTS 1 állam
Közigazgatás szerinti felosztás:	helyi önkormányzat	Többcélú kistérségi társulás	megyei önkormányzat és hivatala	regionális önkormányzat és végrehajtó hivatala	kormányzat
Politikai autonómia szerint:	Helyi képviselő-testület (közvetlen Választás)	kistérségi önkormányzat (közvetlen választás)	megyei önkormányzat közgyűlése (közvetlen választás)	regionális parlament, önkormányzat (közvetlen választás)	országos parlament, országgyűlés (közvetlen választás)

A regionális folyamatok dichotómiája és alternatívája

Dimenzió	Regionalizmus	Regionalizáció
A	Tartósan érvényesülő társadalmi-gazdasági-kulturális tényezők összefüggő rendszere, földrajzi törvényszerűségekre épülő „természetes” kapcsolat	Intézményi szinten irányított és szabályozott politikai folyamat eredményeként jön létre: tervezési-statisztikai régiók /OTK
B	Az „alkotórészek” között bizonyos fokú homogenizáció alakul ki a meglévő centrum-periféria viszonyok ellenére.	Meghatározó az intézményi szabályozás és a politikai irányítás, a hierarchikus építkezés
C	Horizontális integráció. A közös érdekek talaján egyenjogú kapcsolat jön létre (a kistérségek, illetve a városi vonzáskörzetek között).	Vertikális integráció. (Nem egyenlő felek alkujaként jön létre.)

D	Határai elasztikusak. (Területi kiterjedésére a folyamatos változás a jellemző.) Jellemzője: a folyamatosság.	Közigazgatási határok veszik körül, közigazgatási egységekből épül fel. (Bizonyos fokú területi „állandóság” jellemző rá. Megszakított „folyamat”.) Település→kistérség/járás/→m egye→ régió
E	A régió belső kohézióját a funkcionális összetartozás biztosítja.	A régió „egységét” a politikai érdek biztosítja. Föderalista, vagy decentralizált államban jön létre.
F	A regionalizmus megjelenési formái: <i>a funkcionális régiók.</i>	Alapformája: a közigazgatási régió (Az EU-ban a NUTS II.)

A demokrácia lehetséges területi szintjei, kompetenciái

<p>■ Centralizáció (országos szint)</p>	= központosított demokrácia
<p>■ Decentralizáció (regionalizációs szint)</p>	= kihelyezett központi demokrácia (dekoncentráció)
<p>■ Autonóm demokratikus régió (regionális közép szint)</p>	= átengedett demokrácia (a közép szint és a kistérségek demokráciája)
<p>■ Települési autonómia (lokális szint)</p>	= helyi demokrácia

V. A KUTATÁS TOVÁBBI IRÁNYAI

A művelődéshez való demokratikus hozzáférés feltétele a kultúra további demokratizálása, a kulturális demokrácia és kulturális esélyegyenlőség elérése.

A kultúrára fordított állami támogatások elosztásában kikerülhetetlen a központosított források térségi, regionális szintű decentralizálása. Térségi szintű allokációja is kikerülhetetlen.

A decentralizáció művelődési struktúráinak megteremtése feltétele a térségi társadalmak kultúrája megerősödésének, identitása stabilizálásának, a kultúrtájak sokszínűsége megőrzésének, tágabb értelemben egy magasabb életminőség elérésének.

A kulturális térségek, régiók fejlesztésének feltételei:

- A régió szellemi, környezeti és kapcsolati tőkéjének igénybevétele.
- A régió kulturális intézményi infrastruktúrájának korszerűsítése.
- A kulturális ipar iránt elkötelezett gazdasági és pénzügyi befektetők érdekeltté tétele.
- A szociokulturális szolgáltatások szociális szempontok szerinti kiterjesztése, regionális szintű garntálása (állami, regionális önkormányzati felelősség vállalással).
- Humán beruházási programok, a kulturális szakemberek regionális szintű fejlesztése.
- Új kulturális know-how regionális szintű alkalmazása, elterjesztése, innovációs erőterek, kísérleti műhelyek működtetése.
- A kulturális régiók karaktereivel, intézményi rendszereinek szolgáltatásaival alkotó és fejlesztő művelődési – közösségi folyamataival olyan multiplikáló hatást idéznek elő a társadalmi – gazdasági terekben, amelynek következtében javul az adott földrajzi-kulturális térben élők jövedelemtermelése.
- A kulturális régiók komplex hatásrendszerükkel jelentős mértékben hozzájárulnak a fejlett és a hátrányos helyzetű régiókban élők életminőségbeli feltételeinek javításához, fejlesztéséhez.

VI. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Közvetlen munkatársaimon, családomon, tanáraimon, barátaimon kívül elsősorban témavezetőmnek és mentoromnak, *Dr. Tóth József* professzor úrnak és a modellek újpetrei, dobszai, pécsi és agglomerációs kísérletezőinek mondok köszönetet.

VII. PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

1. A disszertáció témájához kapcsolódó publikációk:

1. **BOKOR B.** 1974. *A területi munka nehézségei.* Népművelés 1974/ 5. sz., pp. 27-28.
2. **BOKOR B.** 1977. *A művelődési otthonok szerepéről.* Baranyai Művelődés 1977. pp. 47-49.
3. **BOKOR B.** 1979. *A nevelési központok szerepéről.* Baranyai Művelődés 1979/1. sz., pp. 34-38.
4. **BOKOR B.** 1979. *Kulturális modell-tervezet (Az újpettei gazdasági térség új közművelődési rendszere).* KÉK Kultúra és közösség 1979/ 2-3. sz., pp. 78-100.
5. **BOKOR B.** 1982: *A nevelési-művelődési rendszer funkciói, ellentmondásai, a tervezhetőség néhány elvi megfontolása.* Baranyai Művelődés, 1982/2. sz., pp. 65-70.
6. **BOKOR B.** 1986. *Közművelődési funkciók és fejlesztési elgondolások az általános művelődési központokban.* Baranyai Művelődés 1986/ 2-3. sz., pp. 67-70.
7. **BOKOR B.** — SIMONYI Zs. 1988. *Helyi társadalom-közművelődés-önszerveződés. Tanulmányok. Településfejlesztés, helyi társadalom, önkormányzat.* Pécs, MTA RKK és a Megyei Oktatási Igazgatóság, pp. 62-74.
8. **BOKOR B.** 1989. *Település és intézményi működés.* In: VASTAGH Z. (szerk.): *Kísérlet a kulturális egyenlőtlenségek csökkentésére a dobszai körzetben.* Általános Művelődési Központ, Dobsza, pp. 34-56.
9. **BOKOR B.** 1990. *Megyei Kulturális Szolgálat születik.* Diskurzus 1990/ 4. sz., pp. 4-5.
10. **BOKOR B.** 1995. *Kulturális érték- és érdekösszefogás, a menedzselés és érdekvédelem új típusú animációs alakzatai a regionalitásban.* In: BOKOR B.— Koltai D. (szerk.): *Szociokulturális animáció.* JPTE, Pécs, pp. 173-177.
11. **BOKOR B.** 1997. *Törvényt vár a közművelődés.* Diskurzus 1997/ 1. sz. 5. p.
12. **BOKOR B.** 1999. *Helyi társadalom – közművelődés – animáció.* In: Bánlaky P. — Bokor B. — Tóth J.: *A terület-és településfejlesztés társadalmi összefüggés-rendszere.* JPTE FEEFI, Pécs, pp. 209-215.
13. **BOKOR B.** 1999. *A közösségi részvétel jelentősége a helyi társadalomban.* In: Csefkó F. — Horváth Cs. (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom.* MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs, pp. 340-343.
14. **BOKOR B.** 1999. *Területfejlesztés – kistérségi – régió.* In: Bánlaky P. — Bokor B. — Tóth J. *A terület-és településfejlesztés társadalmi összefüggés-rendszere.* Pécs, JPTE FEEFI, pp. 161-166.
15. **BOKOR B.** 1999. *Területi irányítás – közösségi participáció.* In: Bánlaky Pál — Bokor B. — Tóth J. *A terület-és településfejlesztés társadalmi összefüggés-rendszere.* JPTE FEEFI, Pécs, pp. 71-77.
16. **BOKOR B.** 1999. *Kultúra – a régiók gazdasága.* Diskurzus 1999/6. sz., pp. 4-5.
17. **BOKOR B.** 1999. *Kultúra – gazdaság – turizmus.* Diskurzus 1999/8. sz., 6. p.

18. **BOKOR B.** 2000. *Társadalom és térbeliség.* In: Szirtes Gábor (szerk.): Az 1997. évi tanuló társadalom konferencia naplója. A Szabad Tanítás 1907. évi kongresszusának emlékére, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, Pécs, pp. 479-487.
19. **BOKOR B.** 2000. Határontúli magyarok háza Pécssett. Horvátországi magyarság 2000/5-7. pp. 31-34.
20. **BOKOR B.** 2000. *Referat über Stand Ungarns EU-Beitritt.* Kultur Euro-Forum Neumarkt. Europerspektives 2000/3. sz. pp 20-24.
21. **BOKOR B.** 2001. *Megyecímer, millennium, identitás.* **Comitatus**, 11. évf. 3. sz. pp. 15-17.
22. **BOKOR B.** 2001. *Regionalizmus, identitás?* **Magyar közigazgatás**, 51. évf. 9. sz. pp. 26-29.
23. **BOKOR B.** 2001. *A régió nyelvi-kulturális jelenségei.* In: Gárdonyi Tamás (szerk.): Nyelvek európai éve. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs, 2001. 9-13. p.
24. **BOKOR B.** 2002. *Helyi társadalom - kultúra – regionalitás.* In: B. GELENCSÉR K. – PETHŐ L. (szerk.): Közművelődés és felnőttképzés. Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány, Bp., pp. 269-272.
25. **BOKOR B.** 2004. *Museums with new functions in the south-west region of Hungary.* In: EUROEDULT: Grundtvig Europilot. Pécs, pp. 25-29.
26. **BOKOR B.** 2002. *Regionalismus - Kultur – Identität.* In: KOZMA, L. – TARRÓSY I. (eds.) University and society: Current problems of regional co-operation. - University of Pécs, Pécs, pp. 29-32.
27. **BOKOR B.** 2004. *A közösségi részvétel szerepe a helyi tervezésben.* Területfejlesztés és tervezés. A Magyar Regionális Tudományi Társaság II. vándorgyűlése. MRTT. <http://www.rkk.hu/mrttp/vandorgyules.html>
28. **BOKOR B.** 2005. *Regionális identitás, kultúra és közösség.* **Comitatus** 2005. 11-12. pp. 45-49.
29. **BOKOR B.** 2006. *Regionalni identitet, kultura i zajednica.* Misao, 2006/5-6. sz. pp. 19-23.

2. A disszertáció témájához kapcsolódó előadások:

1. **BOKOR B.** 1996. *Kulturális érték és érdekösszefogás a helyi társadalomban.* In: Kistérségi Együttműködés a Humánszféra Szakterületein c. országos konferencia. Székesfehérvár /Városháza/ 1996. február 22-23.
2. **BOKOR B.** 1996. *Oktatás, művelődés, közösségfejlesztés.* In: Eltűnő falvak - elfogyó nép? Konferencia az aprófalvas térségekről. Zalaegerszeg /Megyeháza/ 1996. április 11-12.
3. **BOKOR B.** 1996. *Települési-kistérségi-regionális-kulturális identitásról.* In: Településeink múltja, jelene, jövője c. konferencia. Harkány, 1996. október 17-18.
4. **BOKOR B.** 1997. *Kisvárosok és térségei. Regionális szerepek a kultúrában. Kisvárosok életesélyei a XXI. sz. küszöbén c.* konferencia. Marcali, március 18-19.
5. **BOKOR B.** 1997. *Kultúra és regionalitás. Községi Önkormányzatok Országos Szövetsége tanácskozása.* Mátraháza, november 5-6.

6. **BOKOR B.** 1997. *Kultúra - a közművelődés intézményei - és a regionalizmus kapcsolata.* Tanuló Társadalom „Szabad Tanítási” Konferencia. Térbeliség és társadalom VII. Szekció. Vez.: Dr. Tóth József. Pécs, november 21-23.
7. **BOKOR B.** 1998. *Baranya és a megyei intézmények közművelődési stratégiája.* In: „Megyei Közművelődési Stratégiák” c. országos tanácskozás. Kaposvár, Megyei Művelődési Központ, 1998. január 8.
8. **BOKOR B.** 1998. *Terület-, település és közösségfejlesztés. A kistérségek közösségi keretei, a kistérségi identitás szerepe.* In: Településmarketing a helyi társadalomban c. országos konferencia. Kaposvár, 1998. március 23-24.
9. **BOKOR B.** 1999. *A kultúra regionális helyzete és a felnőttoktatás /KOLTAI D. – BOKOR B./* In: EU Kulturális Konferencia, Weimar, 1999. május 2-3.
10. **BOKOR B.** – Kovács K. 1981. *Egy alsófokú központ (Dobsza és térsége) művelődés szociológiai vizsgálata.* Nevelési Központ Vezetők 1. Országos Konferenciája, Pécs, Baranya Megyei Művelődési Központ
11. **BOKOR B.** 1998. *Baranya és a megyei intézmények közművelődési stratégiája.* „Megyei Közművelődési Stratégiák” c. országos tanácskozás. Kaposvár, Megyei Művelődési Központ, 1998. január 8.
12. **BOKOR B.** 1998. *Terület-, település és közösségfejlesztés. A kistérségek közösségi keretei, a kistérségi identitás szerepe.* Településmarketing a helyi társadalomban c. országos konferencia. Kaposvár, március 23-24.
13. **BOKOR B.** 1998. *A közművelődési intézményrendszer művelődési stratégiája.* „Az ezredforduló művelődési stratégiája” c. országos konferencia. Budapest, Magyar Művelődési Intézet Székháza, április 22.
14. **BOKOR B.** – Koltai D. 1999. *A kultúra regionális helyzete és a felnőttoktatás.* Weimar, EU Kulturális Konferencia, május 2-3.
15. **BOKOR B.** 2003. *Regionális és kistérségi közművelődési feladatellátás.* Kezdeményezések, elképzelések, Dél-Dunántúli régiós tapasztalatok. Regionális Közművelődési Konferencia. 2003. október 15. Zalaegerszeg. Zala Megyei Művelődési, Képzési Központ és Szakiskola.
16. **BOKOR B.** 2004. *Kistérség és kultúra – előadás. XI. Kisvárosok tanácskozása.* 2004. március 26-27. Pécsvárad. Kultúraközvetítők Társasága és a „Fülep Lajos” Művelődési Központ
17. **BOKOR B.** 2004. *Kultúra és regionalizmus. A jövő kultúrája – Európa jövője, Új szakmai generáció a közművelődésben* konferencia. 2004. május 13-14. Pécs. Baranya Megyei Kulturális és Idegenforgalmi Központ
18. **BOKOR B.** 2004. *Tér és kultúra – a közösségi részvétel szerepe.* „Európában a megye” országos tudományos konferencia. Október 21-22. Pécs, Baranya Megyei Önkormányzat
19. **BOKOR B.** 2005. *Kultúra, mint a régiók együttműködését bővítő funkció.* Regionális szakmai konferencia, március 19. Szombathely, MMIK
20. **BOKOR B.** 2005. *Tér-kultúra-szociális esély.* Európában a megye c. országos tudományos konferencia, október 19-2. Pécs, Baranya Megyei Önkormányzat

21. **BOKOR B.** 2005. *Lokális és regionális kultúra a régiók fejlesztésében.* 15 éves a Pécs-Baranyai Kulturális Szövetség, december 1. Pécs, Baranya Megyei Kulturális és Idegenforgalmi Központ
22. **BOKOR B.** 2006. *Régió, identitás és kulturális diverzitás.* Interregionális konferencia - Régiók és kulturális diverzitás: európai és globális dinamikák. Lyon, szeptember 28-29., Európai Régiók Gyűlése Kulturális Bizottsága
23. **BOKOR B.** 2007. *Újjáéleszthető Duna-menti társadalmak - Duna Térségi Kohézió.* I. EU Interregionális Nemzetközi Tudományos Konferencia. Dunaújváros, július 4-5.
24. **BOKOR B.** 2007. *Kulturális decentralizáció? Regionális kulturális hálózatépítés. Európa jövője, a jövő kultúrája.* Kulturális hálózatépítés – képzés – befektetés. Euroregionális konferencia, Pécs, május 17.

3. Egyéb publikációk:

1. **BOKOR B.** 1973. *Még egyszer az ifjúsági klubok működési irányelveiről.* - Módszertani Tanácsadó (Baranya-Somogy) 2. pp. 43-45.
2. **BOKOR B.** 1978. *Az újpettei közművelődési modell.* Pécs, Baranya Megyei Népművelési Tanácsadó, 100 p.
3. **BOKOR B.** 1980. (szerk.) *Változó iskola – változó közművelődés.* A Dobszai Nevelési Központ Kísérlete I. Baranya Megyei Népművelési Tanácsadó, Pécs, 146 p.
4. **BOKOR B.** 1981: *Integrált törekvések Baranya kulturális alapellátásában.* Pécs, ELTE BTK, 180 p. (kézirat)
5. **BOKOR B.** – MEZEI J. 1982. *A Baranyai közművelődési kutatásokról.* Baranyai Művelődés, 1982. 2. sz. pp. 3-7.
6. **BOKOR B.** 1982. (szerk.) *Bibliográfia Pécs (a nagyváros és városkörnyéke közművelődési rendszerét befolyásoló tényezők c. kutatási témához, 1971-1981.* Pécs, Baranya megyei Művelődési Központ, 88 p.
7. **BOKOR B.** 1982. *Pécs és városkörnyéke közművelődési rendszerét befolyásoló tényezők.* Vitaanyag. Pécs, Baranya Megyei Művelődési Központ, 1982. 96 p.
8. **BOKOR B.** 1992. *Megyei kulturális szolgálat alakul.* In: Madurka Györgyné (szerk.): Megyei művelődési központok, művelődési központok, művelődési házak, klubkönyvtárak Csongrád megyében. Csongrád M. Ped. és Közműv. Szolgáltató Int., Szeged, pp. 11-16.
9. **BOKOR B.** – ÚJVÁRI J. (szerk.) 2000. *Millennium Baranyában és Pécsen.* Pécs-Baranyai Millenniumi Emlékbizottság, Pécs, 154 p.
10. **BOKOR B.** 2000. *Az ausztriai „Kastélyút-program” példája.* Diskurzus, 2000/11. sz., pp. 1-8.
11. **BOKOR B.** 2000. *Civil Európa, civil Magyarország.* Diskurzus, 2000/11. sz., pp. 9-12.
12. **BOKOR B.** 2002. *A turizmus helyzete Baranyában a turisztikai terméktípusok tükrében.* In: Vendégváró Baranya. - Baranya Megyei Tourinform Iroda, Pécs, 2002. p. 2.

13. **BOKOR B.** 2004. *Kulturális turizmus Baranyában, Dél-Dunántúlon*. In: GONDA T. (szerk.): *Esélyek és veszélyek a turizmusban. A nemzeti turizmusfejlesztési stratégia társadalmi vitája - Dél-dunántúli Regionális Idegenforgalmi Bizottság*, Pécs, 2004. pp. 42-55.

4. Egyéb előadások:

1. **BOKOR B.** 1996. *A szociokulturális animáció oktatása és gyakorlati alkalmazása Magyarországon*. In: *Szoció-kulturális animátorok Képzései Nyitott Szakértői Kerekasztal*. Budapest, 1996. október 29.
2. **BOKOR B.** 1998. *Felnőttképzési és/vagy közművelődési szakemberképzés*. In: *A felnőttképzés jövője Magyarországon c. országos konferencia*. Pécs, MTA Székháza, 1998. április 2-4.
3. **BOKOR B.** 1998. *A közművelődési intézményrendszer művelődési stratégiája*. „Az ezredforduló művelődési stratégiája” c. országos konferencia. Budapest, Magyar Művelődési Intézet Székháza, 1998. április 22.
4. **BOKOR B.** 1999. *Kulturális hagyományokkal egy város jövőjéért*. In: *Közművelődési Konferencia, Nepomuki Szent János ünnepe alkalmából*. Mohács, 1999. május 15.
5. **BOKOR B.** 1999. *A turizmus a béke iparága*. In: „Kultúra és turizmus a XXI. sz. küszöbén” c. konferencia. Lendva, Kisebbségi Magyar Intézet, 1999. november 4.
6. **BOKOR B.** 1999. *A víz és az ember*. In: „A folyók nem ismernek határokat” – konferencia a Víz világnapja alkalmából. Kaposvár, Somogy Megyei Önkormányzat Hivatala, 1999. március 3.
7. **BOKOR B.** 2001. *A belépésre váró országok és megyék helyzete az EU csatlakozást követően*. In: *Európai Régiók Gyűlése, Valcea, 2. p.*
8. **BOKOR B.** 2001. *A határon túli magyarok és a közművelődés*. In: *Szervezeti átalakulás a közművelődésben. - Országos Közművelődési Konferencia, Zalaegerszeg, OKI, 3. p.*
9. **BOKOR B.** 2003. *A magyar kisebbségek külföldi kulturális együttműködéseinek tapasztalatai – az alapítványok vonatkozásában*. Konferencia Gyűlések Programja. 2003. szeptember 21.-27. Pécs.
10. **BOKOR B.** 2003. *Vitaindító előadás. Holtponton van-e a kultúra?* Dél-Dunántúli Kulturális Kerekasztal. 2003. október 1. Pécs MTA Pécsi Területi Bizottságának Székháza. Kultúraközvetítők Társasága és Pécs-Baranyai Kulturális Szövetség.
11. **BOKOR B.** 2003. *Beszámoló az Európai Régiók Gyűlése (ERGY) „D” Bizottságának budapesti konferenciájáról*. Európa Régiók Gyűlése Közgyűlése. 2003. november 27-28. Poznan. Magyarországi szervezők: Pest és Baranya megye
12. **BOKOR B.** 2004. *Hagyományainkkal Európába – előadás*. „Összefogva Európába” szakmai konferencia. 2004. április 30. Drávaszabolcs. Teleház Dunaszekcső
13. **BOKOR B.** 2004. *Kultúraközvetítő szakemberek szerepe a múzeumokban*. Közös regionális kulturális pályázati összefogás. 2004. május 27-28. Kraków. VRE Kommission D (Kultúra, Oktatás-képzés, Ifjúság, Média és Információs technológia, Sport)
14. **BOKOR B.** 2005. *Tér és kultúra*. Dél-Dunántúli Regionális Kulturális Tanács. 2005. március

15. **BOKOR B.** 2005. *Tér-kultúra-szociális esély.* Európában a megye – országos tudományos konferencia. 2005. október 19-2., Baranya Megyei Önkormányzat Pécs
16. **BOKOR B.** 2005. *Határtalan kultúra a Kárpát-medencében.* Magyar Regionális Tudományi Társaság Közgyűlése. 2005. november 24-26., Sopron